

Minner om de russiske krigsfanger i Målselv

- av Odd Bjørklund -

Sovjetiske soldater ble tidlig i krigsåret tatt til fange med Hitlers lynkrig etter den 22. juni i 1941. Mange millioner kom i fangenskap nede på østfronten, Finland og Murmansfronten. De kom i gestapos og fangevokterens klør under de mest umenneskelige forhold. De som ikke ble sendt i gasskamrene kom i tungt arbeid i stenbrudd, grøftgraving, tømmerhogst. Mest av alt velarbeide som skulle bygges opp til fjelltoppene til forsvarsanleggene, i de enkelte land der de kom i fangenskap. De fikk en elendig matrasjon. Surrogater med daglig den berømte «blomstersuppen». De ble fort som levende skjellletter, gjennomsiktig og snart mottakelig for farlige sykdommer. Det mest utbredte var tub, paratyfus og gulsott. De fikk ingen motstandskraft, ble apatiske og tenkte no: «Neste gang blir det meg».

Det kom fort ut rykter om mishandling av fangene. Noen ble pint og bare slått ihjel og begravet i massegraver. Det var ikke vanskeligheter å høre tvskernes skrik og rop: «Los-Los- du jøde eller kommunist». Det var daglig myrderier og tortur. Dette har ikke de tyske fedre fortalt sine døtre og sønner. - De grusomheter de var med på under krigen.

Noen av russefangene forsøkte å flykte fra fangeleirene med å komme seg ut av piggråden. De visste allerede, at kom de hjem igjen til Russland fikk de sin straff. De hadde allerede fått sin dødsdom av Stalin: «Ingen overgivelse til fienden - det er betraktet som høyforædere». Det var noen av de som visste - at kom de hjem igjen noen gang, ble de sendt til slaveleirene borte i Sibir - eller skutt. Dette snakket de ofte om. Dette ble jo bekreftet av Stalin selv nede på Jaltakonferansen 11. febr. 1945. Han ble spurt: «Hva skal de gjøre med krigsfangene ute i Europa?» Han svarte: «Jeg tar meg selv av mine krigsfanger».

Det var også mange som hatet Stalin-styret - det kunne no kosakkene fortelle om som gikk i tysk tjeneste mot Stalin. Noen var jo fagfolk og kom inn på tyske verksteder og trakk i uniform. De fikk jo den maten de trengte. De hadde evel et håp om å overleve, trodde de?

Av beretninger fra flere land var det masse av de sovjetiske fanger som ikke ønsket å bli sendt hjem igjen etter frigjøringen i 1945. De ante sin skjebne.

Det utspant seg redselsfulle «scener» da vestmaktene måtte sende fangene i Stalins hender. Kosakkene og overløperne kom bare såvidt inn på russisk jord. Der ble de bare melet ned og tillintetgjort. De øvrige fangene ble sendt avsted i kuvogner til slaveleirene bak Ural og borte i Sibirien. De fikk fra 15-25 års fengsel og slavearbeide, som ikke står noe tilbake fra Hitlers slaveleire, med tungt akkordarbeid og elendig matforhold. De kom nu fra et fangeliv i Europa som varte i 4 år for dem, det var vel få som kunne overleve 25 år til i slaveleirene som Stalin hadde pålagt dem?

Men Krustsjov kom jo til makten i 1953 - så han slapp nu alle krigsfangene fri. Nuhadde disse krigsfangene vært bakom piggråden i hele

12 lange år. Statistikken viser at nesten 4 millioner sovjetfanger ble drept i Hitlers dødsleire. Det var hele 11 tusen som mistet livet her i Norge.

Det var bare 1,5 millioner sovjetiske fanger som kom hjem fra Sibir i 1953. Hele Russland ble lagt i grus, boller og hele familier var borte og tillintetgjort, så disse krigsfangene var så syke og uthungret at de måtte plasseres i helseinstitusjoner nede ved Svartehavskysten til de ble friske igjen.

Da Stalin ble overrumplet av Hitlers lynkrig den 22. juni 1941 mistet han totalt fatningen, forteller historien. Han led av angstsyke for å miste makten, han var mistroisk overfor generalene og sine offiserer. De hadde han fjernet før krigsutbruddet med å sende de til Sibir. Derfor stengte han seg inne i flere døgn da angrepet kom. Stalin ville ikke innrømme sin elendighet med vennskapspakten med Hitler. Da Hitlers tropper strømmet innover landet møtte de minimal motstand. Stalin tillintetgjorde sine beste offiserer gjennom årene. Han var mistroisk mot sine medarbeidere og sin nærmeste familie. Historien forteller om hans svigerfamilie som var hele 8 år fengslet - det var så mange som han sendte bort. Han skjøt selv sin kone i soveværelset med en lyddempet pistol. Det heter bare selvmord. Hun trettet ofte med Stalin og protesterte mot undertrykkelsen og fengsling av uskyldige. Hun døde bare 31 år gl. Hans datter Svetlana forteller: «Han spilte komedie - som sønderknust, han stengte seg inne og deltok ikke i hennes begravelse».

Stalins eldste sønn ble tidlig i 1941 tatt til fange av tyskerne, han heter Jakob og havnet i Sachsenhausen. Stalin ble forespurt om han ville bytte ut sin sønn mot en tysk fange. Stalin svarte: «Jeg har ingen sønn ved navn Jakob». I Hitlers konsentrasjonsleirer finnes det ingen russiske fanger - bare russiske forædere - og vi skal gjøre opp med de når krigen er over».

Disse ord ble i høyeste grad overholdt. Jakob var en høy offiser men omkom i Sachsenhausen 1945. Hans andre sønn Vasilij var general i flyvåpenet. Han var alkoholiker - ble satt i fengsel i hele 7 år, men løslatt av Krustsjov i 1953 - men døde en tid etterpå. Han myrdet og fengslet sine folk på en slu måte. Stalins datter flyktet bort fra sin familie og kommunismen. Hun tok sin mors navn, Allilujeva. Hun ville ikke være massedorderens datter ved navnet Stalin.

Frigjøringsdagen var et faktum den 7. juni 1945. Det ble et gledesrus blant russefangene også - de strømmet ut fra piggrådsperringene. De var så takknemlig til befolkningen som hadde hjulpet dem - gårdene ble overstrømmet med fangene som var såpass at de var på beina. Oppe på Bergnesset i Øverbygd lå en av dødsleirene med ettusen fanger. De ble funnet dypt nede i bunkersene som levende skjellletter. De lå der bare og ventet på døden. Fangene måtte selv grave opp massegravene. Den ene oppå Berghaugen med 150 døde, og den andre oppå Bruhaugen med 100 døde, fortalte etterretningen den gang. Alle disse døde av under-

ernæring, tub og paratyfus. Det var dødsstraff for å hjelpe fangene, men de østeriske vaktene var mere medgjørlig så det var ingen vanskeligheter å få smugle mat til fangene. Noen av dem kom seg ut av leiren i ly av nattemørket og over til Sverige. Mange av dem bor fremdeles i Sverige - de nektet å reise tilbake til hjemlandet. De visste at Stalin sendte dem pånytt i fangenskap. I hans øyne var de deserterere og høyforædere. Familiene forstår at de lever i Sverige, men de kan enda ikke idag ha forbindelse med sine. Det er for risikabelt, de må leve med falske navn der i Sverige. Svenskene sendte hele 2.700 krigsfanger tilbake til Russland, og alle havnet i Sibirien.

Om hjemsendelsen fra Øverbygd og Norge forøvrig av russefangene i juli 1945 ble det rystende beretninger å høre. Fangene fortalte: «Stella Polaris» gikk to turer til Murmansk - med fangetransporter. De ble noe opprørt da de igjen fikk se sitt fedreland - de ventet kanskje en bedre motakelse? Da de steg i land ble de møtt med tungt bevæpnede vakter. De ble bare «hundset» avsted, som kvæg innover tundraen i marsj mot jernbanelinjene. De yske og overløperne ble kjørt vekk på lastebiler - det ble døden med en gang. De trodde at nu fikk de komme hjem igjen til sine familier, men det kom til å gå enno mange år før det kunne skje. Fangene ble nu lastet inn i mørke kuvogner og ferden innover til slaveleirene borte i Sibirien tok et par ukers tid.

Hvis ikke Krustsjov etter 8 år hadde sluppet dem fri - hadde nok alle mistet livet der borte før de hadde sonet de 25 årene som Stalin hadde pålagt dem. Slaveleirene i Sibir var ikke noe bedre enn Hitlers dødsleire. Det var slavearbeid fra tidlig til sent, og ikke noe bedre matforhold - den berømte kårabisuppen gikk igjen, gjennom alle år. Jeg hadde fått mange adresser av russefangene da de reiste. Hvert år sendte jeg et kort til nyttår mens de satt i Sibirien. Det viste seg at kort og brev hadde de fått mens de var i fangenskapet, men de hadde ikke lov å svare - det var strengt forbudt. Da de slapp ut i 1953 om det brev og innbydelse med å komme til Russland på besøk. Jeg dristet meg avsted i 1963. Det ble en stor tur og en stor mottagelse. Noen av fangene som var oppe i Øverbygd møtte meg på flyplassen i Moskva og turen gikk nedover Russland til heltebyene, Svartehavet og Kaukasusfjellene. Fangene fortalte: «De kom på rekreasjonshjemmene ved Svartehavet før de kom seg av dette fryktelige oppholdet i Sibir, de fleste hadde pådratt seg varige sykdommer». Men de om seg ut i arbeidslivet igjen.

En av fangene Wassili Rjabovol studerte og ble lege. Han har ikke glemt folket der oppe i Øverbygd. Han vil komme dit igjen og hilse på bygdefolket som kanskje reddet liv den gang? Det er nok vanskeligheter med å få reisetillatelse ut av «Jernteppet». Jeg har ordnet med de formelle papirene til søknaden som er ganske omfattende.

Først innbydelsen med oversettelsen fra norsk til russisk, og søknad til Det Sovjetrussiske Konsulat - videre

Wasseli Rjabovol bor i Marganez ved Dneper.

Dette er den russiske krigsfangen Wasseli Rjabovol som satt i fangenskap i Norge i 4 år. Ble sendt til Sibirien og ble der i fangenskap i hele 8 år til Krustsjov slapp krigsfangene fri i 1953. Han ble utdannet til

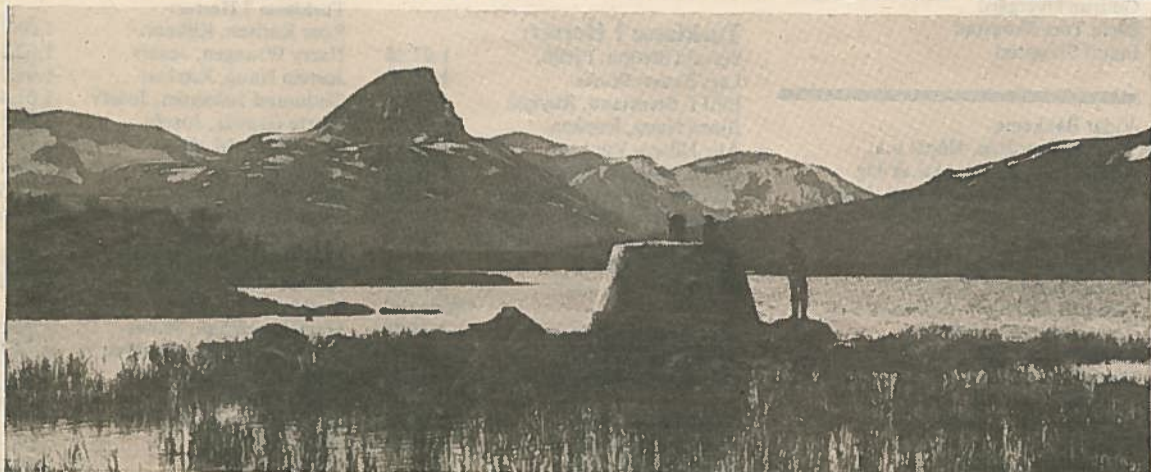
lege. Nu til sommeren i 1984 vi han komme til Øverbygd og hilse på sine der oppe som hjalp han med mat for å overleve. Han gleder seg til turen, men det spørs om «Jernteppet» slipper han fri. Velkommen Wassili, sier allerede bygdefolket.

søknad til Utenriksdep. - søknad til Byfogden. Så må hans søknad inn til Det Norske Politi. Han ville komme nu siste sommer, men tiden drog det ut så det blir et spørsmål nu til sommeren 1984?

Han får heller ikke reise alene, men med en delegasjon av noe slag. De er nu fremdeles i fangenskap der bak «Jernteppet». Det er fritt her i Vesten, vi kan si og skrive hva vi ønsker, og vi kan reise hvor vi vil - slikt fangenskap har ikke vestens folk tolerert.

Men Øverbygd har et minne om de sovjetrussiske soldatene som led noe så umenneskelig i fangeleiren nede på Bergnesset og ute ved Heggelund. Den store minnesteinen står på «Berghaugen» med inskripsjon på russisk og norsk: «Til minne om de sovjetiske soldater som mistet livet i Norge 1941-1945 og som var gravlagt her».

Det var bare hodeskallene som ble oppbåret i 1949 og flyttet til krigskirkegården på Tjøtta i Helgeland.

Noen av fangene klypte hull på piggråden og kom seg over grensen til Sverige. De gikk over Rostadalen og ned til Møkkavomma, forbi vaktene oppover dalen. En marsj på 15-20 timer. Og

videre den uendelig lange turen fra Møkkavomma og nedover på sydsiden av Klippsjærvi, og helt til Kare-suando. Noen av de var skadet på turen, men de fikk hesteskys. Svenskene fikk

nesten 3 tusen russiske fanger over grensen fra Norge under krigen. De sendte nesten alle hjem igjen. Straff av Stalin var Sibir.

Minnesteinen oppe på Berghaugen. Et minne om dette grusomme som hendte der oppe på Bergnesset (ved hinderbanen). Krigens redsler opplevde også Øverbygd som aldri må glemmes. De fangene som

var så syke og dødsdømte, lå dypt nede i bunkersene i vann og is da de ble funnet av det norske sykepersonell om våren 1945. De ble langsomt pint ihjel av underernæring, paratyphus, tub, gulsott osv.

